

שקמתי – מדבורה לר' שמואל בן נחמן

מה מקור המילה לשקם? מעיון ברוב המילונים נראה שזו מילה מחודשת של העברית המודרנית שתחילתה צירוף האות ש"ן לשורש ק"ם והמשכה ביצירת שורש חדש שק"ם. אך נראה שיש למילה זו מקור ושימוש קדום במדרש על המקרא.

מדרש תהלים (שומר טוב; בובר) מזמור ג – שאלת ר' שמואל בר נחמן

ר' שמואל בר נחמני עלה מבבל בשביל לשאול שלושה דברים. מצא את יונתן איש הבירה, אמר ליה: מה שכתוב: "חָדְלוּ פְּרִזּוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדְלוּ עַד שְׁקִמְתִּי דְּבוּרָה שְׁקִמְתִּי אִם בְּיִשְׂרָאֵל" (שופטים ה ז). אמר ליה יונתן: העיירות הקטנות שחרבו בימי סיסרא, כיון שעמדה דבורה נעשו אימהות,¹ הדא כמה דאת אמר: "לבד מערי הפרזי הרבה מאד" (דברים ג ה).

ר' שמואל בן נחמן או בר נחמני עולה מבבל לארץ "בשביל לשאול שלושה דברים". אחת משאלותיו, ובה נתמקד, הייתה על פסוק לכאורה קשה בשירת דבורה.² ראו הביקורת בגמרא פסחים סו ע"ב, על דברים אלה של דבורה שנשמעים כיוהרה: "אמר רב יהודה אמר רב: כל המתיהר, אם חכם הוא - חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא - נבואתו מסתלקת ממנו ... אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו - מדבורה, דכתיב: חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל וגו' וכתב: עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר וגו'". היינו, שברק היה צריך לעורר את רוח הנבואה של דבורה שנסתלקה ממנה. ראו שם גם הביקורת על הלל שהוא החכם שנהג ביוהרה ונסתלקה ממנו חכמתו. ורש"י מפרש על הפסוק בשופטים: "שקמתי – כמו שקמתי".³

התשובה שר' יונתן נותן לר' שמואל בן נחמן היא שמדובר על "העיירות הקטנות שחרבו בימי סיסרא, כיון שעמדה דבורה נעשו אימהות". אז מה אומרת דבורה? אני שיקמתי אם בישראל. אני הוא ששיקמתי והקמתי מהעפר את הכפרים שנחרבו בימי סיסרא והפכתי אותם לעיר ואם בישראל. והרי לנו שימוש של המילה לשקם במשמעותה של ימינו ומפי דבורה הנביאה (עפ"י המדרש על הפסוק):⁴

אפשר שדרשה זו על השיקום או הקימום בארץ השפיעה על [ר' שמואל בר נחמן](#) – אפשר שתורת ארץ ישראל בכללותה ותשובות אחרות שקיבל מחכמי הארץ. כך או כך, ר' שמואל בן נחמן לא חזר לבבל ונשאר בארץ והפך לאחד מחשובי חכמי ארץ ישראל ודרשניה בדור האמוראים השני-שלישי. וזכה לימים לכינוי "בעל אגדה (הגדה)".⁵ הנה תפילתו הקצרה

מאיכן למדו ג' תפילות? רבי שמואל בר נחמני אמר: כנגד ג' פעמים שהיום משתנה על הבריות. בשחר צריך לאדם לומר: מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהוצאתני מאפילה לאורה. במנחה צריך אדם: לומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שזכיתי לראות החמה במזרח כך זכיתי לראות במערב. בערב צריך לומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שהייתי באפילה והוצאתני לאורה, כך תוציאני מאפילה לאורה. (ירושלמי ברכות פרק ד הלכה א).

ודבורה הנביאה? תענה לרב יהודה: כן, אני היא שקמתי ושקמתי ערים בישראל. אין בלבי שמץ של יוהרה, רק הקרה פשוטה וישרה של טיב מעשי וקריאה לשלומי אמוני ישראל ולראשי העם לצאת ולשקם את ערי ישראל וכפריה.⁶

מחלקי המים

¹ היינו ערים גדולות שיש להם כפרים מסביב: מטרופוליס.

² שתי שאלות האחרות היו גם הם על פסוקים במקרא, על הפסוק בדניאל ט ט: "לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בך" – ממנו משתמע שהקב"ה עושה חסדים עם עם ישראל גם כאשר הם חוטאים, ועל הפסוק בשמואל ב יט כא, דברי שמעי בן גרא לדוד: "וְהָיָה בְּאֵתֵי הַיּוֹם רָאשׁוֹן לְכָל בֵּית יוֹסֵף לְרִדְתָּ לְקִרְאֵת אֶדְנֵי הַמֶּלֶךְ".

³ אם הביקורת היא על כך שדבורה מדברת על עצמה בגוף שלישי ושבחת את עצמה, ראו דיבור דומה של שמואל על עצמו, שמואל א יב יא (הפסטר פרשת קרח).

⁴ השי"ן שבאה לתמוך ולחבור לשורש ק"ם, נכנסה בהדרגה לשורש המילה וקבלנו שורש מודרני שק"ם. בדומה לת"ו שנכנסה לשורש ר"ם וקבלנו תרם וכיוצא באלה.

⁵ ראו תואר זה בבראשית רבה על בריאת האורה, בויקרא רבה לא א על הפסוק: "צדקתך כהררי אל", איכה רבה בובר פרשה ג, מה פירוש: "סכותה בענן לך מעבור תפילה" ועוד.

⁶ ראו מסכת שקלים פרק א משנה א: "באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים ועושין כל צרכי הרבים ומציינין את הקברות ויוצאין אף על הכלאים". זו אחריית בתי הדין.

